

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

Досліджено теоретичне та соціально-практичне значення проблеми становлення соціального аудиту в Україні. Визначено особливості формування моделі сучасного соціального аудиту в Україні. Доведено необхідність становлення соціального аудиту як окремого предмету соціальної відповідальності бізнесу. Окреслено перспективи розвитку соціального аудиту у вітчизняній соціально-економічній системі.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, соціальний аудит, модель соціального аудиту, соціально-економічна система, соціальні інвестиції.

Постановка проблеми. Сьогодення ставить новий орієнтир у розвитку економічних систем, який спрямований на підвищення ролі соціальної відповідальності бізнесу. Загалом орієнтація бізнес-структур на підвищення соціальної значущості зумовлена необхідністю задоволення соціальних потреб не тільки кожної фізичної особи, а й структурних об'єднань загалом. Покриття необхідного рівня соціальних витрат, задоволення оздоровчих, освітніх, культурно-ціннісних, інфраструктурних потреб надасть можливість підвищити рівень ефективності діяльності кожного господарюючого суб'єкта. Саме тому в Україні формуються передумови для соціальної відповідальності бізнесу. Одним з дієвих інструментів забезпечення соціальної відповідальності бізнесу є соціальний аудит.

Постійний розвиток суспільства та технологій забезпечує вдосконалення та переосмислення наукових тверджень. Визначення ролі соціального аудиту в системі соціальної відповідальності бізнесу в сучасних умовах ведення бізнесу обумовлена певною новизною та актуальністю. Постійна зміна законодавства зумовлює збільшення соціальної відповідальності держави, приватного бізнесу та найманих працівників, а це, своєю чергою, збільшує вимоги до проведення соціального аудиту.

Стан дослідження. Оцінюючи дослідження цього напрямку, зауважимо, що становлення та розвиток соціального аудиту в Україні почався нещодавно [1–11]. В країнах пострадянського простору формується своя, специфічна модель соціального аудиту з особливостями його розвитку [2; 4; 8; 12; 13]. Багатоаспектний характер цієї проблеми

потребує досліджень не тільки наукових доробок, пов'язаних зі становленням і розвитком соціального аудиту, а й вивчення проблем забезпечення соціальної відповідальності бізнесу, досвіду його становлення в зарубіжних країнах.

Вагомий внесок у цій сфері здійснили А. Шулуєв [10], О. Балакірева [1], С. Буко [3], С. Волкова [4], О. Мазурик [12], Ю. Одегова [6], О. Прогнімак [14] та інші вітчизняні і зарубіжні науковці. Проте результати досліджень у цій царині не повною мірою розкривають особливі вимоги до визначення, повноти представлення фінансово-економічної інформації соціальної спрямованості бізнесу, основним забезпечуючим інструментом якого є соціальний аудит. Саме тому питання, присвячене проблемам та перспективам становлення соціального аудиту в Україні, є актуальним.

Метою статті є вивчення передумов становлення соціального аудиту, виявлення проблем та перспектив його розвитку в Україні.

Виклад основних положень. Формування особливостей соціальної спрямованості ведення бізнесу, визначення необхідності створення дієвого соціально-інвестиційного клімату в сучасному вітчизняному економічному просторі завдячується впливом західного партнерства.

Вплив західного партнерства поступово формує нові умови у державі, бізнес-структурах та громадськості до необхідності створення сприятливого соціального клімату на паритетних умовах, які водночас задовольняють усіх учасників соціальних вимог. Таке бачення ведення бізнесу забезпечило успіх у зарубіжних компаніях та створило не тільки сприятливі умови для працівників підприємства, а й надало змогу впорядкувати оздоровчі, соціально-культурні, спортивні, розважальні, екологічні та інші сфери діяльності господарюючого суб'єкта.

Досвід створення соціального аудиту свідчить, що він, як інструмент соціально-інвестиційної діяльності, слугує не лише системним контролем за дотриманням умов соціальної відповідальності бізнесу, а також має рекомендаційний характер у формі надання пропозицій щодо соціального розвитку бізнесу та розвитку соціального іміджу. Загалом оцінка фінансової стійкості бізнес-структур, які несли соціальну відповідальність та провели соціальний аудит, показала, що вони досягають економічного розвитку більшими темпами, ніж ті підприємства, які не несуть соціальної відповідальності.

Сьогодні у дослідженнях проблеми формування соціальної відповідальності бізнесу наголошено на тому, що соціальну відповідальність можна трактувати як систему зобов'язань громадян, які належать

до конкретної соціальної групи щодо інших соціальних груп, громадян чи суспільства загалом [2; 11].

Оцінка соціальної відповідальності бізнесу в Україні засвідчила, що внесок великих підприємств у підвищення якості життя місцевого самоврядування й соціально-економічний розвиток територій здійснюється через соціальні інвестиції та соціальні програми, спрямовані на реалізацію екологічних, оздоровчих, освітніх, культурно-ціннісних, інфраструктурних та інших програм і проектів, обладнаних сучасною медичною технікою місцевих лікарень, підтримку учасників та постраждалих внаслідок АТО, ветеранів та інвалідів, багатодітних сімей, інтернатів і дитячих будинків, фінансування програм комплексного розвитку малих міст тощо.

Однак більшість вітчизняних підприємств не обізнані з методами економічної оцінки соціальної відповідальності, механізмами й інструментами її реалізації. Непотрібним є і розуміння сутності та значення соціальної відповідальності бізнесу. Для 86% українських підприємств реалізація соціальних програм і проектів не є актуальним завданням через дефіцит коштів, а кожна десята компанія вважає, що це функція держави, а не бізнесу. На більшості підприємств немає функціональних підрозділів з управління соціальною відповідальністю, чіткого контролю впровадження програм (заходів) соціальної відповідальності, не простежуються результати впровадження соціальних програм і соціальних інвестицій. Тому нагальною проблемою є питання вдосконалення управління цією сферою на підприємствах.

У Росії соціальні витрати безпосередньо пов'язані з інвестуванням в персонал: на такі цілі в середньому спрямовується понад половину всіх соціальних інвестицій, проте ситуація залежить від галузевої специфіки.

У країнах Європи та Америки соціальна відповідальність бізнесу стрімко розвивається, з форми філантропії перейшла до невід'ємної складової ведення ефективного та успішного бізнесу.

Вивчення досвіду західних бізнес-структур щодо формування соціальної відповідальності перед суспільством свідчить, що більшість великих та середніх корпорацій несуть відповідальність за соціальний аспект своєї діяльності. Якщо вони цього не роблять добровільно, то громадськість і держава змушують їх до цього, проте в такому разі імідж компанії втрачається. Отже, сучасний підхід до проблеми соціальної відповідальності бізнесу пов'язаний із зміною пріоритетів у підприємницькій діяльності. В цьому ракурсі соціальний аудит дає оцінку поведінки підприємств крізь призму формування соціальної спрямованості бізнесу, що, своєю чергою, призводить до підвищення

економічної ефективності діяльності підприємств, тобто виникає синергетичний ефект, внаслідок посилення соціальної складової підвищується економічна складова. Відтак формується та моделюється зв'язок між соціальною поведінкою бізнесу та можливими альтернативними економічними вигодами підприємницьких структур.

Вивчення впливу соціальної відповідальності бізнесу, контроль та експертиза потенціалу соціальної відповідальності ділових суб'єктів формує вітчизняну модель соціального аудиту як сучасного інструменту соціальної відповідальності.

Загалом соціальний аудит становить систему моніторингу соціальної політики підприємства, проте такий підхід зобов'язує бізнес виконувати завдання, які повинні здійснюватися органами державної влади та місцевого самоврядування. З огляду на це, виникає проблема у розмежуванні завдань, що повинні визначати соціальну відповідальність бізнесу. Державна влада водночас повинна чітко окреслити напрями соціальної політики, та не перекладати та бізнес-структури свої зобов'язань.

Єдиного визначення соціального аудиту немає, оскільки це достатньо нове явище навіть для економічно розвинених країн. Звідси виникають відмінності не тільки у понятті соціального аудиту, але і в його цілях і основних напрямках.

Сьогодні становлення соціального аудиту в Україні є доволі повільним та слабо виявляється у бізнес-спільноті та державі. Це пов'язано з специфікою функціонуванням вітчизняної соціально-економічної системи, в якій переважає домінування адаптивного потенціалу над інноваційними практиками, надмірна роль держави у визначенні та переформатуванні соціального простору, незрілість громадських об'єднань. Також є й інші, не менш вагомні причини, які й визначають особливості функціонування соціального аудиту.

Становлення ринкових умов у вітчизняній економіці супроводжувалося з соціальними трансформаціями, які не спиралися на традиції соціальної філантропії та ділової культури, як це відбувалося на заході. Соціальний аудит в Україні має свої особливості, пов'язані з тим, що координуючим центром є держава. Тому соціальний аудит в українській практиці ототожнюється з моніторингом держави за діяльністю підприємств і не визначає соціальну відповідальність бізнесу з боку самих об'єктів соціального аудиту. Так, розроблено проект Концепції формування національної моделі соціального аудиту. Основна відмінність цієї концепції від зарубіжних аналогів полягає в тому, що соціальний аудит є інтегрованим у систему соціального партнерства.

У проєкті Концепції сказано, що замовниками соціального аудиту можуть бути не тільки власники або керівники підприємства, але й соціальні партнери (роботодавці, профспілки, представники органів влади та неурядових організацій) [2].

А надто сучасна система градації бізнес-спільноти за ступенем близькості до держави не визначає значущість індикаторів соціального аудиту, які оцінюють рівень соціальної відповідальності бізнесу та приріст їх репутації.

Соціальний аудит як процедура соціального моніторингу потребує стабільного та сталого розвитку в формуванні ефективного управління. Сучасна модель соціального аудиту повинна переймати зарубіжний досвід та передбачати соціальну ефективність, яка включає і мінімальні потреби (відсутність заборгованості перед державою, наявність колективного договору та профспілкової організації, забезпечення соціальних умов праці робітників), і максимальну участь у підготовці і реалізації спільних з державою і територіальними громадами програм [11].

Не вдаючись до особливостей формування взаємовідносин між державою та бізнес-структурами з початку ХХІ ст., зазначимо, що деякі українські бізнес-структури змушені були детальніше зважати на соціальну філантропію і не зводити її до одноразової акції у вигляді інвестицій в благодійність, екологію, спорт, культуру тощо, а визначати довгострокові соціальні перспективи, сприяти розвитку соціальної інфраструктури регіонів.

Нині понад сотню підприємств практикують соціальну відповідальність бізнесу в Україні. До них належать такі компанії, як Астарта, Галнафтогаз, Київстар, Метінвест, Оболонь, СКМ, Life, Platinum Bank, Ернст енд Янг в Україні, Nemiroff та багато інших, які накопичили певний досвід у розвитку соціальної відповідальності бізнесу. Внаслідок такої діяльності підприємства формують нефінансові звіти, в яких представляють свої досягнення щодо впровадження принципів соціальної відповідальності, інформують зацікавлених сторін про проведення соціальних програм і проєктів, звітують про корпоративну відповідальність та відповідальність перед стейкхолдерами, оцінюють екологічну культуру та соціальні інвестиції тощо [14].

Отже, узагальнюючи викладене, зауважимо, що в сучасному українському суспільстві соціальний аудит має свої специфічні особливості, які сформувалися під впливом держави на бізнес та суспільство. Держава як регулятор соціально-економічного розвитку економічних систем, в більшості випадків є ініціатором становлення соціального аудиту. Крім того, важливою особливістю соціального аудиту є те,

що він пов'язаний з великим бізнесом, а на малі та середні не розповсюджується. Така диспропорція призводить до необхідності посилення визначення соціальної ефективності ведення бізнесу, розробки методичного забезпечення аналітичного інструментарію оцінки соціальної відповідальності, вивчення особливостей організації проведення соціального аудиту та опису його результатів. Без визначення ефективності соціального аудиту неможливо на високому та ефективному рівні стабілізувати соціальну сферу. Формування дієвого механізму ефективного соціального аудиту дасть можливість зменшити соціальні проблеми сьогодення через усунення соціальних диспропорцій, формування соціальної рівноваги, збалансування фінансових та соціальних показників діяльності підприємств, формування паритетних відносин між владою та суспільством.

Для бізнес-середовища соціальний аудит може стати інструментом впливу на місцеву владу, а також механізмом гарантій, який захищає від бюрократичного тиску та корупційної політики з боку окремих державних структур чи чиновників. До того ж соціальний аудит дає можливість моніторити внутрішньо-організаційні відносини, створює умови для диверсифікації діяльності бізнес-структур, освоювати нові ринки технологій та збуту. Основна цінність сучасної економіки визначається в розвитку людського капіталу, соціально-ефективні відносини в середині бізнес-структур можуть стати моделлю для їх розповсюдження в суспільстві, для взаємодії з суспільством на різних рівнях і не зводиться до окремих піар-акцій [11].

Вагомим, вважаємо, є не тільки формування соціального аудиту, як дієвого механізму соціальної відповідальності бізнесу, а й усвідомлення його ролі та значення в українському бізнес-середовищі. В українському суспільстві соціальний аудит повинен стати індикатором соціальної безпеки не тільки кожного господарюючого суб'єкта, а й окремого регіону та й держави загалом. Така незалежна оцінка діяльності надасть змогу встановити критерії оцінювання соціального, екологічного та економічного напрямку діяльності підприємства, проводити їх моніторинг, сформувані основні рекомендації щодо забезпечення ефективності соціальної відповідальності бізнесу. З-поміж цього, основна особливість соціального аудиту виявляється у визначенні впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства, який виявляється як синергетичний ефект від формування механізму соціально-інвестиційної політики підприємства.

З огляду на це, можна виокремити основні проблеми, які виникають в процесі становлення соціального аудиту у вітчизняній соціально-економічній системі. Насамперед визначення впливу держави

на діяльність бізнес структур зводиться до застосування правових та фіскальних механізмів. Саме тому однією з проблем, що виникають у процесі соціалізації бізнесу є перерозподіл фінансових ресурсів. Загальновідомо, що сконцентрування капіталу в великих містах загострює проблему соціальної підтримки в малих. Проте важливо відзначити певний прогрес у зусиллях великого бізнесу щодо розвитку інфраструктури, освіти, спорту тощо. Такі напрями не є систематизованими і не ґрунтуються на критеріях соціального аудиту як соціально відповідальної поведінки, а радше пов'язані з особистими вподобаннями власників чи апарату управління компанії, або ж з тими схемами співробітництва, що пропонує влада регіону.

Сьогодні, як свідчить практика, основними негативними тенденціями у розвитку соціального аудиту є відсутність об'єктивного оцінювання підприємств на предмет соціальної відповідальності, можливості отримання соціальних інвестицій, що, своєю чергою, пов'язане з корупційними схемами та лобіювання інтересів окремих підприємств. Інколи такі підприємства уникають сплати податків шляхом створення різних фондів, але не вирішують проблем розвитку місцевої інфраструктури, освітніх або професійних проектах.

Об'єктивними перешкодами на шляху формування соціального аудиту як системи регулювання відносин між державою і бізнесом є традиційні пріоритети вітчизняного бізнесу. Такі перешкоди визначаються в механізмі адміністративного регулювання та не завжди охоплюють соціальні вимоги, які пов'язані з практикою соціального аудиту.

У дискусіях науковців [4; 5; 8–14] визначилися дві основні позиції щодо держави та бізнесу до соціального аудиту, які вирізняють його як самостійний напрям діяльності. З боку держави соціальний аудит вважається ефективним позитивним заходом, що ґрунтується на всебічній і об'єктивній оцінці стану соціальних відносин на різних рівнях (корпоративному, муніципальному, галузевому, регіональному, національному), який дає змогу виявити потенційні загрози погіршення соціального клімату, розкрити резерви розвитку людських ресурсів [12].

Друга позиція спрямована на врахування вимог соціального аудиту в діяльності підприємства та діагностики проблем (насамперед соціального характеру), оцінювання їх важливості, причин виникнення й можливостей вирішення, формулювання конкретних рекомендацій для керівництва підприємств з метою вирішення гострих питань і подолання їх наслідків. Довготермінове оцінювання здатності підприємства вирішувати соціальні проблеми також проводиться шляхом соціального аудиту [13].

Висновки. Оцінка існуючої практики застосування соціального аудиту в сучасних умовах свідчить, що існує система проблем та теоретичному та практичному рівні. Найперше виникає потреба у дослідженні понятійного апарату сутності та значення соціального аудиту й економічної, й соціальної категорії, оскільки економічний та соціальний напрями цієї проблеми пов'язані через вплив соціального аудиту на діяльність економічних систем та їх відносини з суспільством та державою.

Також сучасна практика соціального аудиту потребує удосконалення у напрямі розробок нормативного забезпечення, методичного інструментарію як дієвого механізму визначення ефективності соціальної спрямованості бізнесу.

Соціальний аудит як індикатор соціальної відповідальності повинен формувати розширений світогляд ролі соціальної спрямованості бізнесу та давати можливість прогнозувати та регулювати соціальну складову діяльності економічних систем на різних рівнях.

Внаслідок того, що соціальний аудит є необхідною вимогою сучасності, необхідно виокремити його як окремий предмет соціальної відповідальності, дослідити та окреслити основні теоретико-методологічні та практичні основи, сформулювати модель механізму соціального аудиту та проаналізувати показники його ефективності.

1. Балакірева О. М. Соціально відповідальний бізнес в Україні: поняття та основні чинники / О. М. Балакірева, Ю. М. Галустян // Український соціум. – 2007. – № 5–6 (22–23). – С. 14–27.

2. Безбожний В. Л. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В. Л. Безбожний; СНУ ім. В. Даля МОН України. – Луганськ, 2009. – 24 с.

3. Буко С. Корпоративна соціальна відповідальність як принцип ціннісно-орієнтованого менеджменту / С. Буко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 149–158.

4. Волков С. Соціальний аудит як механізм оптимізації управління розвитком соціальної сфери / С. Волков, А. Андрущенко // Профспілки України. – 2008. – № 4. – С. 10–13.

5. Одегов Ю. Г. Аудит и контроллинг персонала: учебник / Ю. Г. Одегов, Т. В. Никонова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Альфа_пресс», 2010. – 672 с.

6. Список країн Європи по середній місячній зарплаті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D>

7. Соціально відповідальний бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svb.org.ua>

8. Прогнімак О. Д. Формування соціальної відповідальності бізнесу: взаємодія з місцевими спільнотами та владою / О. Д. Прогнімак, О. В. Іщенко, О. Ю. Касперович // Український соціум. – 2006. – № 5 (16). – С. 56–68.

9. Сірий Є. В. Доктрина взаємовідносин бізнесу та суспільства: пошуки ідентичності / Є. В. Сірий // Український соціум. – 2007. – № 1 (18). – С. 14–21.

10. Социальный аудит: учеб. пособие / под общ. ред. А. А. Шулуся, Ю. Н. Попова. – М.: Издательский дом «АТИСО», 2008. – 620 с.

11. Тер-Акопьян В. А. Социальный аудит и социальное регулирование: монография / В. А. Тер-Акопьян; отв. ред. Ю. Г. Волков. – М.: Вузовская книга, 2011. – 256 с.

12. Мазурик О. В. Соціальний аудит в системі соціального управління / О. В. Мазурик, Т. В. Єрескова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>

13. Методичні рекомендації щодо формування та впровадження в Україні системи соціальної відповідальності бізнесу (виробничий рівень) / С. В. Мельник, Д. Д. Чумаков, М. М. Мартиненко, Н. М. Ушакова, О. М. Петрове, Н. А. Супрун, Т. М. Литвиненко, Д. О. Баюра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lir.lg.ua/docs/publikacii/m_svb.pdf

14. Полякова С. В. Соціальний аудит як технологія управління соціальними процесами / С. В. Полякова // Економіка розвитку. – 2011. – № 1. – С. 46–49.

Марушко Н. С. Проблемы и перспективы становления социального аудита в Украине

Исследовано теоретическое и социально-практическое значение проблемы становления социального аудита в Украине. Определены особенности формирования отечественной модели современного социального аудита. Доказана необходимость становления социального аудита как отдельного предмета социальной ответственности бизнеса. Намечены перспективы развития социального аудита в социально-экономической системе Украины.

Ключевые слова: *социальная ответственность бизнеса, социальный аудит, модель социального аудита, социально-экономическая система, социальные инвестиции.*

Marushko N. S. Challenges and prospects for the establishment of social audit in Ukraine

This article explores the theoretical, social and practical dimensions of the problem of formation of social audit in Ukraine.

The evaluation of the experience of forming a model of social audit in foreign companies shows that social audit, as a tool for social investment operations, serves not only as a systematic control of businesses' compliance with social responsibility standards, but also as a recommendation to businesses in the form of proposals for their social development and development of social image.

It is further clarified that the use of social audit makes it possible to increase the economic efficiency of companies, thus creating a synergistic effect.

The article further outlines the peculiarities of establishing a relevant social audit in Ukraine, formed under the influence of the state on business and society. The state, as a regulator of social and economic development of economic systems, in most cases, initiates the establishment of social audit. Social audit is associated with large businesses and does not apply to small and medium-sized businesses. This imbalance leads to the need to strengthen the definition of social efficiency of business, develop methodical analytical tools to assess social responsibility, and study the peculiarities of social audit and describe its results.

Provided are key directions of the development of social audit in the national socio-economic system that will make it possible to establish criteria for evaluating social, environmental and economic direction of companies, carry out their monitoring, and compile magisterial recommendations to ensure the efficiency of businesses' social responsibility.

Key words: *corporate social responsibility, social audit, social audit model, socio-economic system, social investments.*

Стаття надійшла 6 квітня 2017 р.